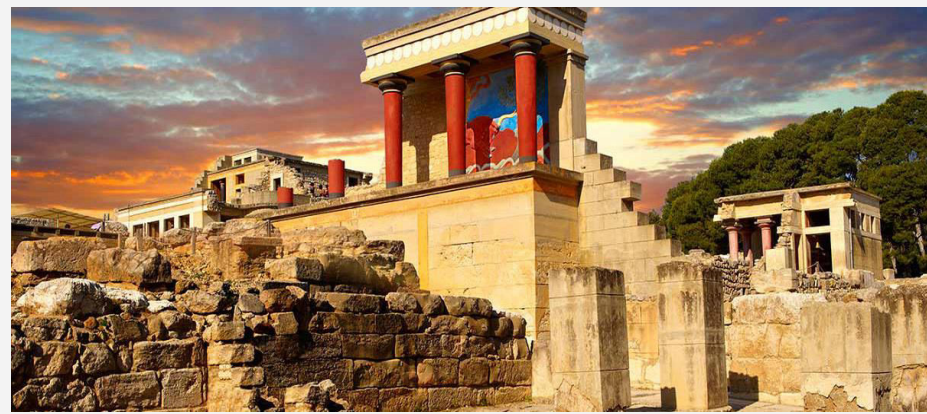

Urbani sistemi u Evropi

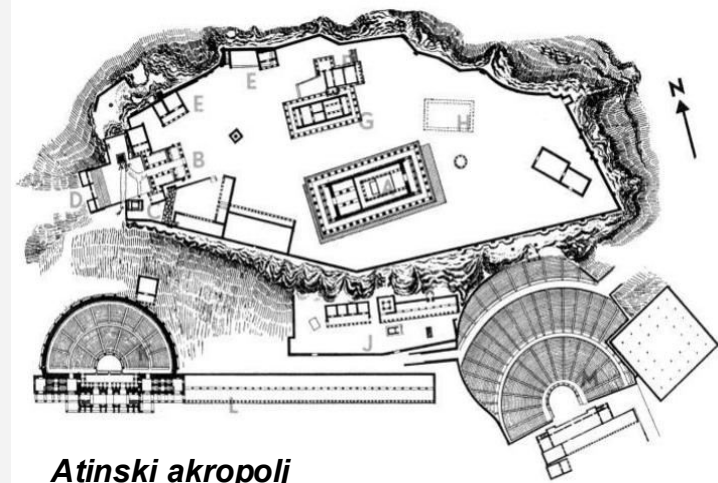
Urbani razvoj Evrope u antičkom periodu počeo je na obalama Sredozemnog i Egejskog mora, na prostoru **antičke Grčke**. Budući da su Grci imali trgovačke veze sa ostrvima u Egejskom moru i obalama Male Azije oni su dolazili u dodir sa kulturama starog Egipta i Male Azije, od kojih su preuzimali graditeljska iskustva i prenosili ih u svoju zemlju. Prvi gradovi su se razvili na ostrvima Egejskog mora, prije svega Kritu, a kasnije i na kopnenom dijelu današnje Grčke i Male Azije. Urbani razvoj antičke Grčke, može se podijeliti na 3 perioda: arhajski, klasični, helenistički.

U arhajskom periodu prvi gradovi su bili podizani na Kritu. Oni su bili karakteristični po interesantnim urbanim sadržajima, značajnim institucijama, imali su izgrađene vodovode i kanalizaciju. Širenje Grka u Maloj Aziji imalo je za posledicu širenje kolonija na tom poluostrvu. Osim toga Grci su šireći se na zapad na Siciliji osnovali Sirakuzu, doprli su i do Francuske osnivajući Masailiju. U Africi, odnosno Egiptu osnovali su Ankrtis, na obalama Crnog mora Pantikapeju i Hersones, a na obalama Jadranskog mora: Korčula, Hvar i Cavtat.

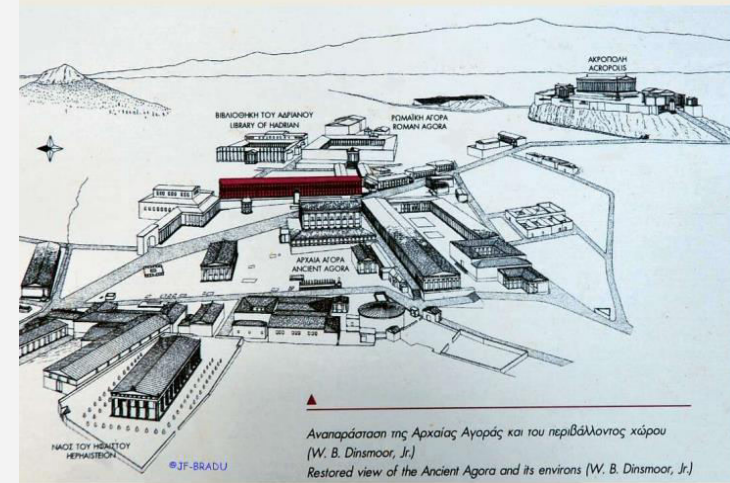

Antički grčki gradovi su bili prepoznatljivi po urbanim sadržajima, prostornoj strukturi i političkoj organizaciji. Oni su se nazivali **polis**. Polis je bio grad država, činili su ga grad i okolni agrarni prostor. Veliki broj polisa nastao je od sela, bili su i prostorno i populaciono mali.

Atinski akropolj

Samo se veličinom isticala **Atina** koja je zajedno sa robovima imala oko 250 000 stanovnika. Nastala je u VIII vijeku p. n. e. Kada su razna plemena Atike stvorila prvi grad – državu. Unjoj su živjeli aristokrate, narod i robovi. Atina je bila okružena zidinama, a mjesto poslednje odbrane bio je akropolj, gdje su bili smješteni hramovi vrhovnih božanstava.

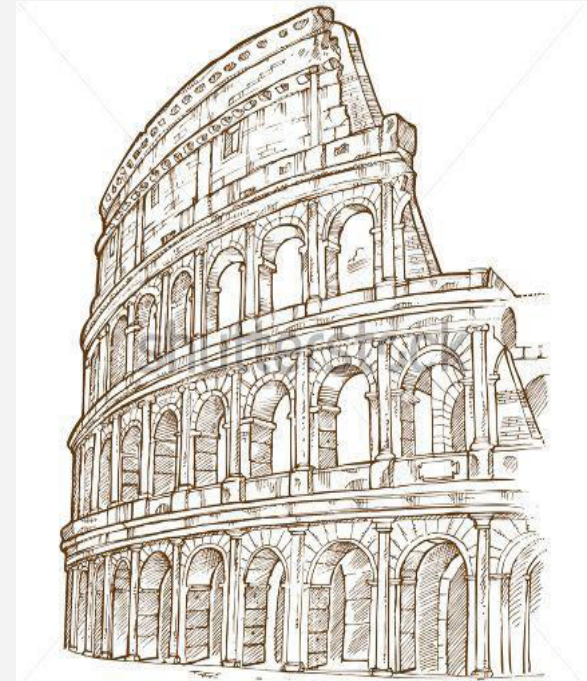
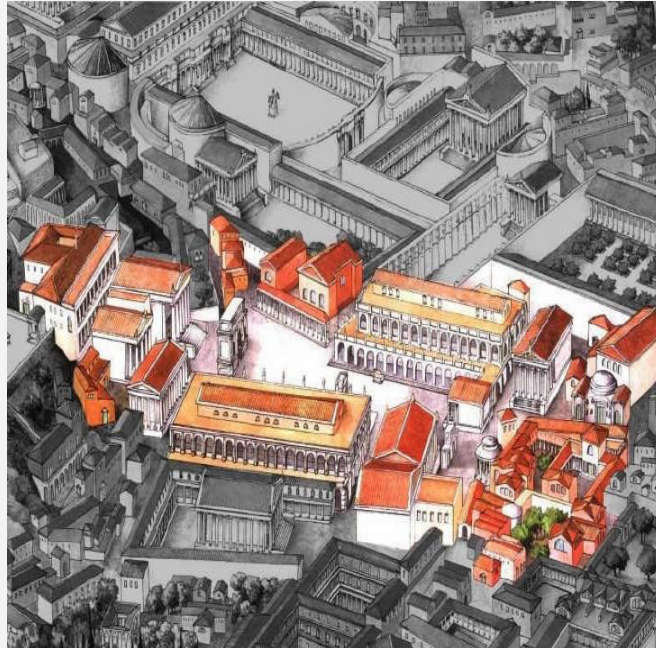
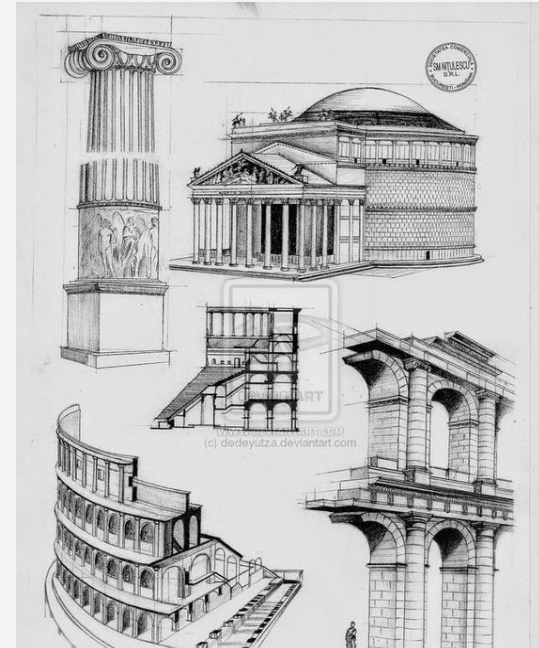

Αναπαράσταση της Αρχαίας Αγοράς και του περιβάλλοντος χώρου
(W. B. Dinsmoor, Jr.)
Restored view of the Ancient Agora and its environs (W. B. Dinsmoor, Jr.)

Poslije propadanja Grčkih država, kontinuitet urbanog razvoja u Evropi nastavlja Rimsko carstvo, koje je svoj razvoj temeljilo na usponu grada Rima. Veoma brzo su su Rimljani svoju vlast proširili na prostor Italije, zatim Makedonije, Grčke i Kartagine. Veliko Rimsko carstvo prostiralo se od Škotske, zatim zapadno od Rajne i Dunava do Azije i Sjeverne Afrike. Osnovni cilj teritorijalnog osvajanja bilo je prikupljanje bogatstva iz novoosvojenih zemalja. Osvojene teritorije Rim je organizovao u provincije, kojima su upravljali guverneri, podizali su vojne logore i utvrdjenja.

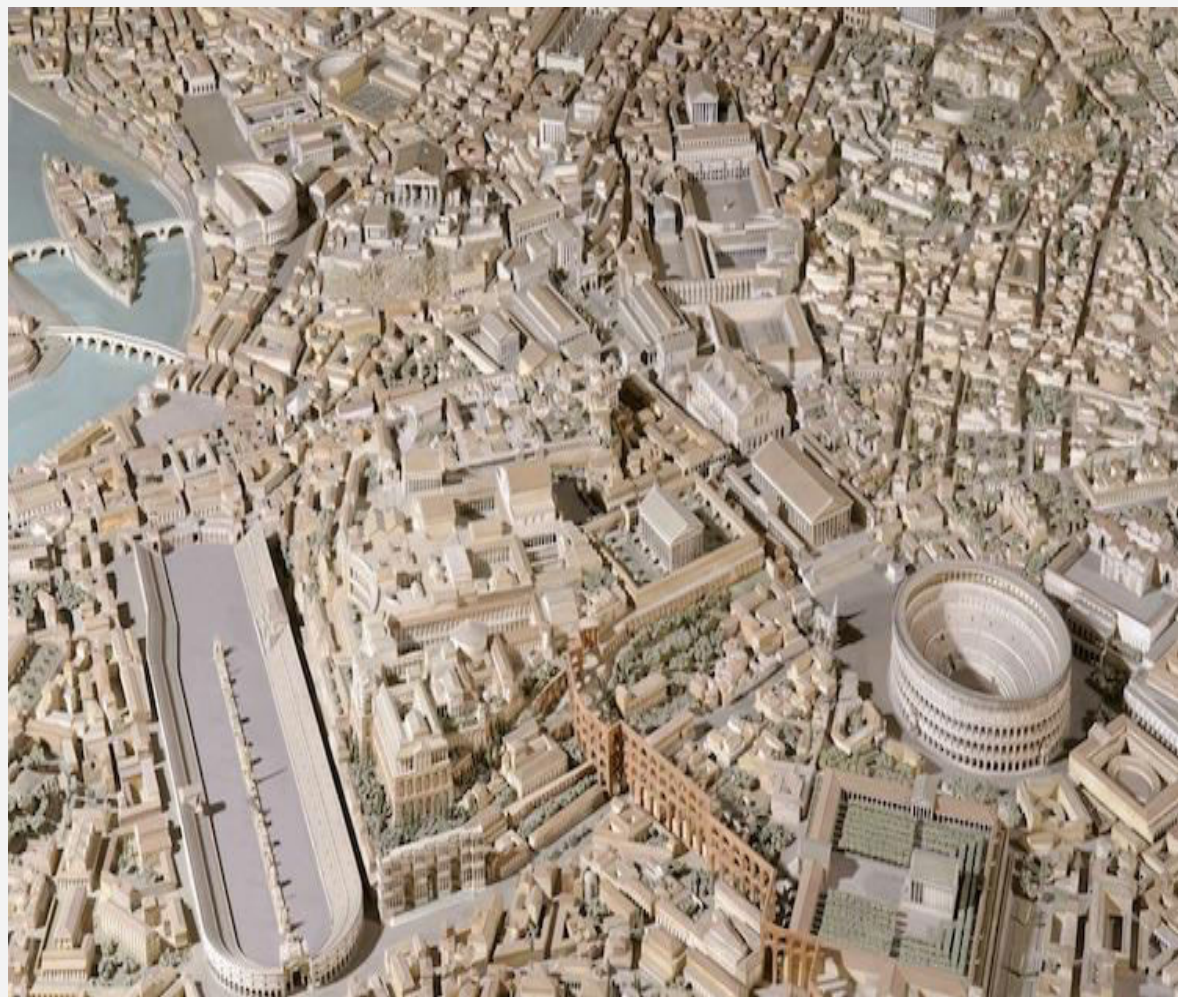

Rimljani su brojne gradove osnovali duž obale Crnog mora i na jugu Pirinejskog poluostrva, a isticali su se i gradovi na Balkanskom poluostrvu: Niš, Ćuprija, Sremska Mitrovica, Skoplje, Ljubljana, Sisak, Osijek, Solin, Pula. Znatna broj rimskih gradova bio je i u pokrajini Galiji(Francuska) a posebno se ističu Lion i Pariz. I u Velikoj Britaniji Rimljani su podizali svoja utvrđenja. Najveći grad je bio London koji je imao razvijene trgovačke funkcije.

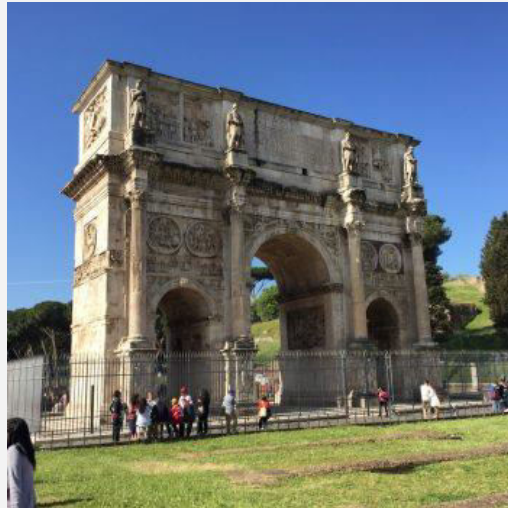
Prostorna struktura rimskih gradova bila je slična helenističkim gradovima, sa pravougaonom mrežom gradova, gradovi su uglavnom bili četvorougaonog oblika. Prvu fazu u izgradnji grada predstavljao je odbrambeni zid. Glavne ulice su se sjekle pod pravim uglom u centru grada i tu je bio glavni gradski trg – forum. Forum je služio za okupljanje naroda, za gladijatorske igre, a kasnije i za trgovinu. Sastavni dio forum bio je hram. Ulice su bile popločane, sa kanalizacijama i vodovodima. Raspored zgrada je bio pravilan.

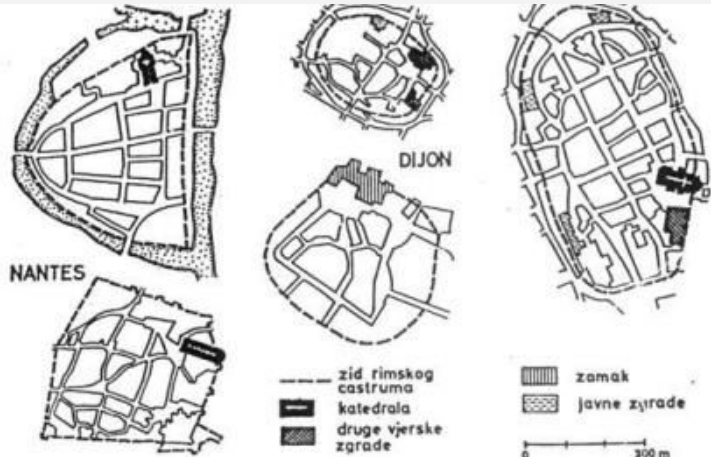
Najznačajni grad svakako je bio **Rim**. Nastao je oko 800. g. p. n. e. Status velikog i glavnog grada imao je sve do IV vijeka, kada su anjvažnije funkcije Carstva prebačene u Carigrad. U Rimu danas imamo značajne arhitektonske spomenike iz antičkog perioda Koloseum, koji je najveći amfiteatar ikada izgradjen u Rimskom carstvu. Koristio se za gladijatorske borbe, a mogao je da primi oko 55 000 gledalaca. Osim njega tu su još: Forum, Trajanovi stubovi, Trajanova tržnica, Zlatna kuća, Rimske katakombe, Konstantinova kapija i drugi.

Roman Colosseum - Italy

PROSTORNA STRUKTURA SREDNJOVJEKOVNOG GRADA

Sl. 2. 15. Francuski gradovi koji su se razvili na temeljima rimskih gradova (Izvor: Lavedan, 1946)

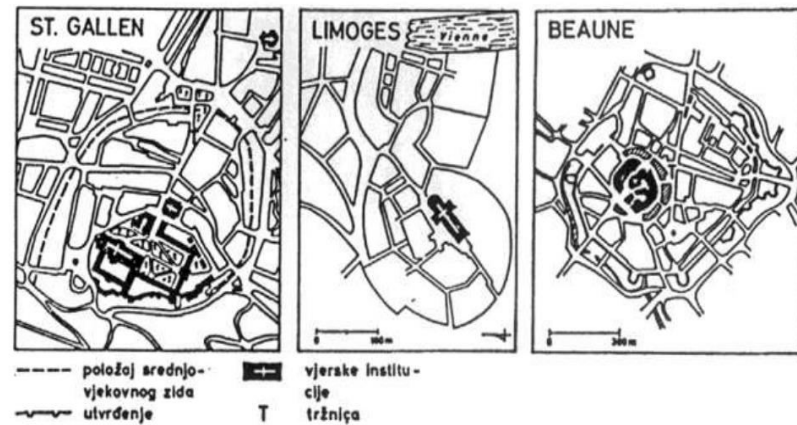
U prostornoj strukturi mnogih srednjovjekovnih gradova mogu se uočiti jasno izraženi morfološki i funkcionalni dijelovi: zamak, središte svjetovne vlasti, kompleks vjerskih institucija, stambeni dijelovi itd. Zamak je bio jezgro razvoja mnogih srednjovjekovnih gradova, središte političke vlasti i kulturno središte. Postojali su kraljevski, grofovske, kneževski i viteški. Položaj zamka u odnosu na ostali dio grada bio je različit, negdje je on bio u središtu grada, negdje van grada, a kod nekih u rubnoj zoni grada.

Sl. 2. 13. Srednjovjekovni njemački gradovi: jezgro čini zamak, dok je glavni gradski trg (T) položen rubno u odnosu prema zamku (Izvor: Dickinson, 1961)

- Od vjerskih institucija najznačajnije su bile katedrale koje su se isticala funkcijom, veličinom i položajem. Katedrale postaju centar okupljanja stanovništva. U mnogim gradovima su imale svoj odbrambeni sistem.
- Osim katedrala u gradovima su postojale i crkve, a njihov broj je zavisio od veličine grada. Pored crkve obično je bio trg za okupljanje vjernika.
- U gradovima su postojali i manastiri, koji su često činili posebne komplekse i nazivali su se manastirski zamkovi.
- Zamak i katedrala su bili najznačajniji elementi u prostornoj strukturi grada, a negdje su činili i jedinstven kompleks okružen zidom.
- Krajem XII vijeka gradovi dobijaju samostalna tijela gradska vijeća, tako da u XII i XIV vijeku gradovi postaju pravna lica.

Sl. 2. 12. Srednjovjekovni gradovi čije su jezgre razvoja činile vjerske institucije (Izvor: Dickinson, 1961)

Planovi srednjevjekovnih gradova, raspored ulica, zemljišnih parcela i zgrada imaju svoje specifičnosti. Ulice srednjevjekovnog grada bile su uske i često nepravilne, namjenjene pješacima.

Prilagodjavale su se konfiguraciji terena što je bilo moguće, jer nijesu bile namjenjene kolskom saobraćaju, niti su imale kanalizaciju, vodovode i dr. Preovladavale su niske kuće, prizemnice, jednospratnice ili dvospratnice.

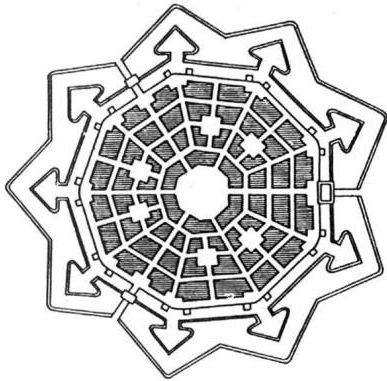
Prozori na kućama bili su mali. U srednjem vijeku nije bilo mnogo gradova ali su se suočavali sa brojnim problemima kao što je problem vode, higijenski uslovi. Od IX do XIII vijeka u većem dijelu Evrope gradilo se u romaničkom stilu, a od XIII do XV u gotičkom.

URBANI RAZVOJ EVROPE OD 1500. DO 1800. GODINE

Od 1500. do 1800. godine uslijedile su značajne promjene u političkoj organizaciji Evrope, koje su se odrazile na njen urbani razvoj. U XVI vijeku posebno se ističu Turska i Španija kako veličinom teritorija, tako i vojnom snagom. Turska je 1453. godine osvajanjem Konstantinopolisa proširila vlast na znatan dio Evrope. Španija je uz Tursku centralizovana država koja je mogla nametnuti svoju hegemoniju drugima zahvaljujući rušenju ostataka nekada moćne arapske države na svojoj teritoriji. Krajem XVI vijeka stvara se velika Poljska koja je imala 10 miliona stanovnika na oko 900.000 km². Ona je bila arhaična država, sastojala se od 10.000 velikih posjeda. Nešto je drugačiji razvoj Rusije, posebno je značajno širenje prema istoku, osvajanjem Sibira.

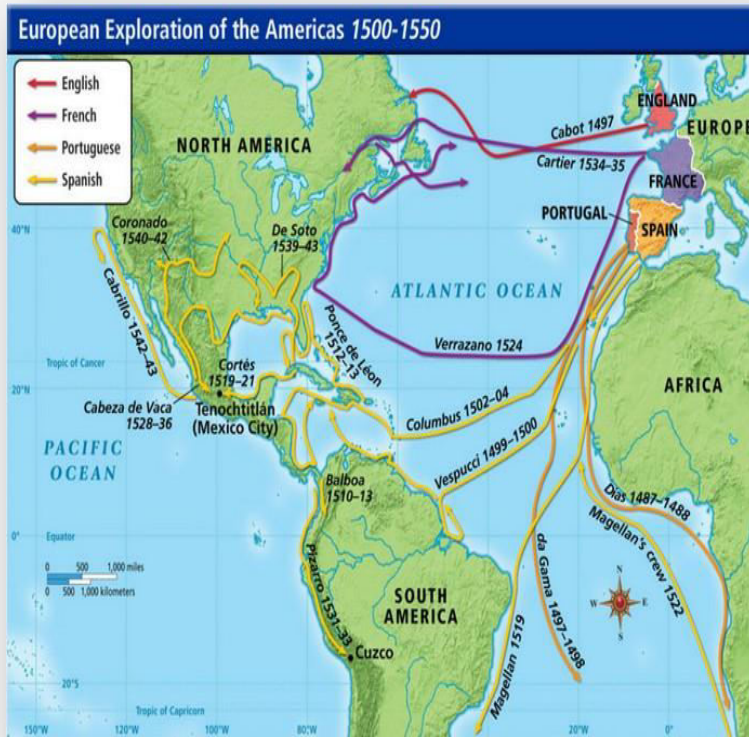

Sl. 2. 29. Palma Nuova, grad osnovan 1593. god. po modelu idealnih renesansnih gradova, s radijalno-koncentričnom mrežom ulica i fortifikacijskim sistemom zvjezdastog oblika (izvor: Burke, 1956)

Sl. 2. 30. Mannheim — stari dio grada podignut u 16. st. prema tadašnjim modelima idealnih gradova (izvor: Friedmann, 1964)

VELIKA GEOGRAFSKA OTKRIĆA I KOLONIJALNA EKSPANZIJA

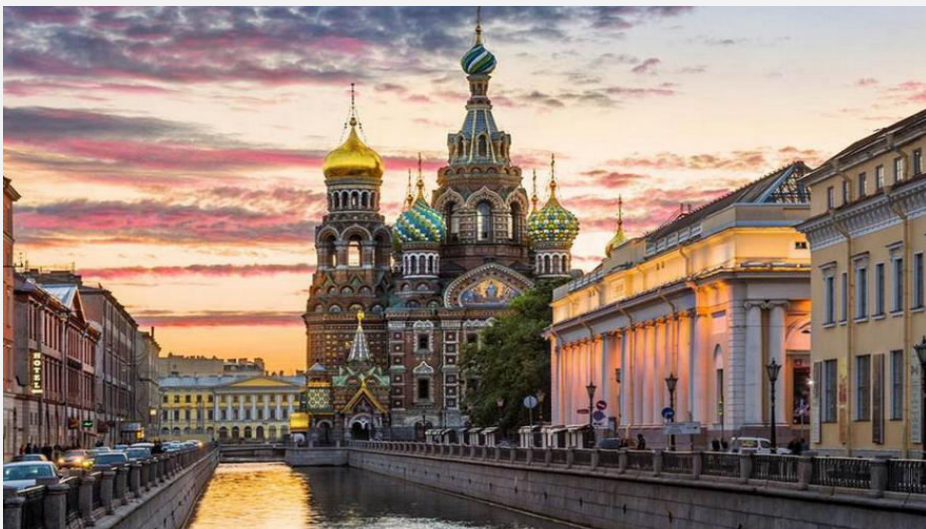
Velika geografska otkrića i kolonijana ekspanzija veoma su značajni za urbani razvoj Evrope poslije XVI vijeka. Kolonijalna osvajanja ubrzala su razvoj gradova pojedinih Evropskih zemalja. U osvojenim teritorijama Amerike, Azije, Afrike i Australije nicali su novi gradovi. Španija je u XVI vijeku bila jedna od vodećih evropskih sila. I Portugalija se razvila u jaku pomorsku silu. Ove dvije pomorske sile imale su vodeću ulogu u geografskim otkrićima i kolonijalnom osvajanju. U XVII vijeku Španija postepeno gubi svoj primat u Evropi, a Francuska se nameće kao jedna od vodećih sila. Jaka pomorska sila postaje i Holandija.

Ekonomski impulsi urbanog razvoja

- Od 1500 – 1800. godine ekonomski impulsi su bili vrlo značajni. Evropsko društvo je u ovom periodu bilo agrarno, mada je u pojedinim krajevima zapažen razvoj sekundarnih i tercijarnih djelatnosti, oko 90% aktivnog stanovništva bavilo se poljoprivredom.
- Poljoprivreda je u Evropi do XIX vijeka bila glavna komponenta ekonomske baze društva, ali je poljoprivredna proizvodnja ostigla veliki napredak pogotovo u XVIII vijeku kada se po nekima može govoriti o poljoprivrednoj revoluciji. Smatra se da je prinos žitarica od XIV do XVIII vijeka u razvijenim krajevima Evrope udvostručen.
- U ovom periodu zabilježen je i veliki napredak u nauci, koji je omogućio mnoge tehničke i tehnološke inovacije.
- Značajne promjene nastaju u ekonomskim odnosima, razvija se novčana privreda. Država ubira razne poreze, uvodi monopol na pojedine proizvode.

ŠIRENJE URBANE MREŽE I PROMJENE U HIJERARHIJI CENTARA

Mreža gradova najviše je proširena na teritoriju ruske države koja je postigla veliku teritorijalnu ekspanziju. Sa osvajanjem Sibira, Dalekog istoka i drugih krajeva podiže se Tobolsk, Tomsk, Irkutsk, Verhojansk, Ohotsk i drugi gradovi. Uz to treba naglasiti i razvoj Petrograda radi “otvaranja” Rusije prema sjeverozapadu.

U Poljskoj je mreža gradova znatno dopunjena planskom izgradnjom novih gradova pod uticajem društveno-ekonomskih promjena. Znatna broj naselja podiže bogata aristokratija sa težnjom da intezivnije eksploatiše prirodne izvore. Tako se grade takozvana privatna naselja. Jači impulsi izgradnje novih gradova javljaju se u XVIII vijeku, ističu se Zamość, Vedrov, Kock, Tikoćin, Novi dvor itd.

U Njemačkoj se prvi gradovi podižu za potrebe kneževa, zanjihove rezidencije, odnosno kao glavni gradovi pojedinih političkih tvorevina. Kao primjer urbanog razvoja Njemačke u tom periodu se ističu Majnham, Karlsrue, Drezden, Minhen, Hanover, Potsdam, Ludwigsburg , Fridristat itd.

- U Francuskoj se mogu izdvojiti tri tipa novih gradova koji upotpunjuju urbanu mrežu. To su nove luke koje se grade zbog potreba trgovine s prekomorskim posjedima: Le Havre, Brest, Ročefort, Lorient, Sete. Drugu grupu čine gradovi rezidencije od kojih se Versaj može izdvojiti kao najreprezentativniji primjer urbane izgradnje. Treću grupu čine utvrđeni gradovi za vojne potrebe.
- U Italiji, Španiji i u drugim zemljama se planske grade novi gradovi. Razvoj gradova podstiče se i na prostrorima Balkanskog poluostrva.
- U ovom periodu rekonstruišu se u stilu renesanse i baroka stari gradovi i njihovi dijelovi. Jedan od razloga rekonstrukcije bila su i ratna razaranja.
- Nastale su velike promjene u redu veličine gradova i njihovoj funkcionalnoj veličini. Gradovi srednjeg vijeka su bili male površine i broja stanovnika.

URBANI SISTEMI U ANGLOAMERICI

Prije kolonizacije u Angloamerici nije bilo razvijenih urbanih sistema. Prva naselja na Angloameričkom tlu nastala su sa prodiranjem Španaca sa juga, iz današnjeg Meksika. Godine 1565. Španci su na Floridi podigli St. Augustin prvo gradsko naselje u Angloamerici. Oni su imali veći uticaj u jugozapadnom dijelu današnjih SAD gdje su živjeli Pueblo indijanci. Položaj Španaca na jugu SAD nije bio osobito čvrst, pa zbog toga nije im bilo u interesu da prodiru dublje u unutrašnjost.

Veliki doprinos naseljavanja angloameričkog prostora dali su Francuzi. U podizanju mnogih naselja presudnu ulogu imali su hrišćani, odnosno Hugenoti. Svoj interes su usredsredili na dolinu rijeke St.Lorens, oko Velikih jezera i uz rijeku Misisipi. Osnovali su su Nju Orleans, St.Luis i druga naselja. Taj prostor nazvan je Luizijana. Kasnije su osnovani i Port Rojal i Kvebek.

U kolonijalnom osvajanju poseban značaj imaju Britanci, uz njih treba istaći uticaj Holanđana i Šveđana. Grupa Britanaca doseljava se na obalu SAD i pokušava da podigne stalna naselja. Prva britanska ekspanzija na Američkom tlu osnovala je grad Plimont, današnji Boston, što je podstaklo jače doseljavanje Britanaca. Konkurencija Britancima u kolonijalnoj ekspanziji bili su Holanđani i Šveđani. Holandske trgovačke kompanije osnovale su svoja naselja, među kojima je i Novi Amsterdam na Menhetnu koji je kasnije pripao Britancima.

- U XIX, a pogotovo u XX vijeku angloamerički prostor doživljava ubrzanu urbanizaciju, koja je posledica rastagradskih naselja i koncentracije stanovništva u velikim gradovima. Na urbani razvoj Angloamerike u XIX vijeku uticali su brojni faktori, a najznačajniji su: poljoprivredni sistem, industrijski razvoj, demografski i socijalni faktori.
- Drugi bitan faktor razvoja gradova jeste industrijalizacija odnosno industrijska revolucija.
- Treći važan faktor koji je ubrzao razvoj gradova je saobraćaj, posebno željeznica koja je donijela velike promjene u oblicima urbanizacije.
- Za razvoj gradova takođe su bitne migracije stanovništva, jer je prirodni priraštaj stanovništva u gradovima sve do kraja XIX vijeka bio nizak ili ga nije ni bilo.
- Najveći gradovi na obali su Boston, Nju Jork i Filadelfija. U njima je živjelo više od polovine gradskog stanovništva SAD.

Za razliku od SAD urbani sistem Kanade počeo se razvijati i prostorno širiti od prvih gradova nastalih oko rijeke St. Lorens i velikih jezera. Najznačajniji od njih 1825. godine bili su Halifax, Montreal i Kvebek. Kvebek se ubraja među najstarije gradove Angloamerike. Bio je luka i administrativni centar. Otava kao politički centar postiže brzi razvoj, ubraja se među pet najvećih gradova Kanade, mada Montreal i Toronto, po veličini znatno odskoču od ostalih.

Bitno obilježje angloameričkih gradova je geometrijski plan. Preovlađuju jednostavne ortogonalne šeme ulica. U većini gradova ulice su orjenisane prema glavnim stranama svijeta: sjever-jug, istok-zapad. Gradnja nebodera počela je krajem XIX vijeka. Prvi neboder od 10 spratova sagrađen je u Čikagu, zatim je sagrađen neboder od 60 spratova. Među najviše nebodere svakako se ubraja neboder u Nju Jorku sagrađen 1931. godine sa 102 sprata visok 449 metara.

Vašington je osnovan 1791. godine, ime je dobio po predsjedniku SAD Džordžu Vašingtonu. Administrativne funkcije dobio je 1800. godine postavši glavni grad umjesto Filadelfije. Jedan je od najstarijih gradova SAD sa prostornim planom. Ima pravougaonu uličnu mrežu koja se ukršta sa širokim radijalnim avenijama. U gradu su smještene razne građevine koje simbolizuju njegove administrativne funkcije. U takve spadaju: Bijela kuća(sjedište predsjednika SAD-a), Kapitol Hil(sjedište Kongresa), Nacionalno groblje Arington, Pentagon(sjedište ministarstva odbrane), Zgrada vrhovnog suda, Stejt Deparment(sjedište ministarstva spoljnih poslova) itd.

